

LIETUVOS TSR VARTOTOJŲ KOOPERACIJA SEPTYNMEČIO (1959—1965) METAIS

A. VENCKUS

Straipsniuose „Tarybų Lietuvos vartotojų kooperacija 1940—1953 metais“ ir „Lietuvos TSR vartotojų kooperacija 1954—1958 metais“, išspausdintuose Ekonomikos V ir VI tomų 2-se sąsiuvinuose, buvo apžvelgta, kaip kūrėsi tarybinė vartotojų kooperacija, kaip ji vystėsi pokario ir visos šalies liaudies ūkio smarkaus kilimo metais, socializmo statybos užbaigimo laikotarpiu.

Šiame straipsnyje apžvelgiama respublikos vartotojų kooperacijos veikla 1959—1965 metų laikotarpiu. Tai buvo komunizmo kūrimo pradinis etapas. Įgyvendindama Partijos XX suvažiavimo nutarimus, tarybinė liaudis pasiekė tokį gamybinių jėgų išvystymo lygį, kad šalyje susidarė prielaidos pereiti į aukštesnę komunizmo kūrimo pakopą.

Septynmečio metais šalyje buvo pasiekti dideli laimėjimai, nors septynmečio planinės užduotys nebuvo pilnai įvykdytos.

Žymiai pakilo ir mūsų respublikos ekonomika. Jos vystymosi tempai kai kuriais atžvilgiais buvo spartesni už tempus vidutiniškai sąjungos mastu. Didėjanti liaudies vartojimo prekių gamyba (o tuo pačiu ir augantis jų rinkos fondai), spartus darbininkų ir tarnautojų realiojo darbo užmokesčio augimas septynmečio metais sudarė sąlygas ir mažmeninei prekių apyvartai didinti. Respublikos valstybinės ir kooperatinės prekybos mažmeninė prekių apyvarta, įskaitant visuomeninį maitinimą, per tą laiką padidėjo net 87%, ir ją šiuo atžvilgiu pralenkė tik Moldavijos TSR (90%)¹.

Prekybai šalyje vystyti didelę reikšmę turėjo TSKP Centro Komiteto ir TSRS Ministrų Tarybos 1960 m. rugpiučio 8 d. nutarimas „Dėl priemonių prekybai toliau gerinti“. Jame buvo numatytos priemonės mažmeninei prekybai tobulinti, pabrėžiama naujų prekybos formų ir prekiaavimo metodų spartaus įdiegimo svarba, nubrėžti didmeninės prekybos uždaviniai, nurodyta, jog būtina tobulinti prekybos ir gamybos tarpusavio santykius. Minėtame nutarime taip pat numatytos priemonės prekybos materialinei-techninei bazei stiprinti.

Šiuo laikotarpiu, kaip ir anksčiau, buvo iškelti dideli uždaviniai vartotojų kooperacijai. Naujoji partijos Programa, septynmečio direktyviniai nurodymai reikalavo ypač pagerinti kaimo gyventojų prekybinį aptarnavimą, patenkinti jų didėjančią paklausą prekėms, pakelti prekybos kultūrą, stiprinti kooperatinės prekybos materialinę-techninę bazę.

¹ Народное хозяйство СССР в 1965 г., Статистический ежегодник, Москва, 1966, стр. 629.

Respublikos vartotojų kooperacijos organizaciniai pakitimai

Pagrindiniai sistemos organizacinės struktūros pasikeitimai nagrinėjamoju laikotarpiu įvyko dėl respublikos administracinio padalijimo pakeitimų (žr. 1 lentelę). 1959 metų pradžioje, likvidavus penkis rajonus, buvo panaikinta viena rajoninė vartotojų kooperatyvų sąjunga (Dotnuvos) ir keturi rajoniniai vartotojų kooperatyvai (Joniskėlio, Obelių, Simno ir Tytuvėnų). Tų pačių metų pabaigoje Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos 1959 m. gruodžio 7 d. įsaku vėl buvo likviduota 16 administracinių rajonų (Švenčionių, N. Vilnios, Pabradės, Kybartų, Dusetų, Vabalninko, Naumiesčio, Veisiejų, Priekulės, Daugų, Salantų, Troškūnų, Žagarės, Dūkšto, Linkuvos ir Sedos).

1 lentelė

Respublikos vartotojų kooperacijos organizacinė struktūra *
(atitinkamų metų pabaigoje)

	1958 m.	1959 m.	1960 m.	1961 m.	1962 m.	1963 m.	1964 m.	1965 m.
1. Rajoninės kooperatyvų sąjungos	41	40	43	43	40	41	41	44
2. Vartotojų kooperatyvų iš viso	179	179	184	183	180	165	163	162
iš jų:								
rajoninių	42	38	19	19	16	—	—	—
kaimo	135	139	163	161	162	163	161	159
darbininkų	1	1	1	1	1	1	1	1
žvejų	1	1	1	1	1	1	1	1
moksleivių	—	—	—	—	—	—	—	1
3. Kooperatyvuose narių-pajininkų (tūkst.)	441,9	595,4	727,8	753,1	837,1	924,7	1003,5	1039,2
4. Sukoooperuota vartotojų kooperacijos aptarnaujamų suaugusių gyventojų (procentais)	30	44	52	52	58	65	71	71
5. Kooperatinės žemės ūkio produktų realizacijos sekcijos	—	—	—	—	56	41	41	—
6. Sekcijose juridinių narių, iš viso	—	—	—	—	1909	1910	1872	—
iš jų:								
kooperatyvų	—	—	—	—	163	164	162	—
kolūkių	—	—	—	—	1746	1746	1710	—
7. Lielkoopsąjungos valdybos ūkiskaitinės įmonės (įskaitant prekybines ir paruošų bazines)	35	27	28	26	29	30	30	34
8. Paruošų kontoros	—	—	—	—	2	41	41	44
9. Prekybinių bazių iš viso ..	4	4	4	4	4	41	42	43
iš jų:								
tarprajoninių	4	4	4	4	4	5	5	5
rajkoopsąjungų	—	—	—	—	—	36	37	38
10. Paruošų bazės	4	5	5	5	5	5	5	5

* Šioje ir kitose lentelėse bei tekste pateikti duomenys yra gauti iš Lietkoopsąjungos valdybos (jeigu nenurodyti kiti šaltiniai).

Juose buvę rajoniniai vartotojų kooperatyvai virto kaimo kooperatyvais. Kartu buvo organizuotos ir trys naujos rajoninės kooperatyvų sąjungos (Ignalinos, Švenčionių ir Lazdijų).

Dideli administraciniai pertvarkymai respublikoje buvo padaryti 1962 metais. LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1962 m. kovo 31 d. įsaku buvo panaikinti Kovarsko, Kuršėnų, Šeduvos, Vilkijos, Pandėlio ir Kazlų Rūdos rajonai, o 1962 m. gruodžio 8 d. įsaku — Akmenės, Arioga-

ios, Šalčininkų, Jiezno, Jonavos, Kalvarijos, Nemenčinės, Pagėgių, Ranygalos, Rietavo, Skaudvilės, Širvintų, Užvenčio, Varnių ir Vievio rajonai.

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1965 m. sausio 7 d. įsaku buvo sudaryti Akmenės, Jonavos ir Širvintų administraciniai rajonai, kuriuose buvo organizuotos rajoninės kooperatyvų sąjungos.

Lygiagrečiai su administracinių rajonų stambinimu buvo stambinamos ir kooperatinės organizacijos: vietoj 1961 metais buvusių 183 kooperatyvų 1963 metais liko 165.

Kooperatyvus stambinti skatino gerėjantys jų ekonominiai rodikliai. Be to, sistemoje išaugo vadovaujantieji kadrai, sugebantys tvarkyti stambesnes, daugiau įmonių turinčias kooperatines organizacijas.

Paskutiniiais septynmečio metais pirminių organizacijų grandžių — vartotojų kooperatyvų skaičius sistemoje nebedidėjo. Bet organizacinės struktūros klausimai nebuvo galutinai išspręsti, taip pat nebuvo nustatytas optimalus pirminių grandžių dydis.

Kolūkiečių ir kolūkių žemės ūkio produktų pertekliaus realizavimui pagerinti TSKP CK ir TSRS Ministrų Taryba 1961 m. vasario 25 d. priėmė svarbų nutarimą „Dėl kolūkiečių ir kolūkių žemės ūkio produktų pertekliaus realizavimo organizacijos pagerinimo“. Vykdydama jį, Lietkoopsąjungos Taryba savo IX susirinkime (1961 m. balandžio 20 d.) nutarė organizuoti prie rajkoopsąjungų ir rajkooperatyvų autonomines žemės ūkio produktų realizavimo sekcijas „Rajkoopsekcijas“, kuriose dalyvautų kolūkiai ir vartotojų kooperatyvai kaip šių sekcijų nariai. Netrukus šių sekcijų įgaliotinių suvažiavime buvo įsteigta Lietkoopsąjungos autonominė žemės ūkio produktų realizavimo sekcija („Lietkoopsekcija“).

Sekančiais, 1963 metais buvo panaikinti rajkoopsąjungų ir rajkooperatyvų paruošų skyriai ir vėl organizuotos ūkiskaitinės rajoninės paruošų kontoros. Organizavus paruošų kontorą, išryškėjo, kad rajkoopsekcijos ir Lietkoopsekcija yra nereikalingos. Jos iš esmės dubliavo paruošų kontorų ir Lietkoopsąjungos Paruošų valdybos darbą, todėl 1965 metais buvo likviduotos.

Dideli pakeitimai įvyko didmeninės prekybos organizacijoje. Čerkasų srities kooperatyvų sąjungos pavyzdžiu 1963 metais buvo organizuota Lietkoopsąjungos valdybos Telšių tarprajoninė didmeninė prekybos bazė, kurios pagrindinis uždavinys — centralizuotai (iš savo sandėlių) aprūpinti prekėmis visas Plungės ir Telšių rajonų kooperatines parduotuves. Tais pačiais metais beveik visuose rajonuose buvo organizuotos ūkiskaitinės rajkoopsąjungų didmeninės prekybos bazės. Tuo buvo padidintas rajkoopsąjungų vaidmuo, aprūpinant prekybą tinklą prekėmis. Suteikus bazėms juridinių asmenų teises, jos įgijo daugiau savarankiškumo ir iniciatyvos, tobulinant rajone prekių judėjimo kelius, o taip pat ūkinius santykius su pramone ir kitais prekių tiekėjais.

Labai didelį darbą atliko respublikos kooperatinės organizacijos, kooperuodamos gyventojus. Septynmečio metais narių skaičius kooperatyvuose padidėjo beveik 600 tūkstančių, t. y. 2,4 karto, ir 1965 metais jų buvo daugiau kaip milijonas. Vadinasi, septynmečio pabaigoje jau buvo sukooperuota 71% visų suaugusių vartotojų kooperacijos sistemos aptarnaujamų gyventojų. Deja, ir šiuo laikotarpiu nebuvo išvengta didelio narių tekamumo: per kalbamą laikotarpį buvo sukooperuota iš viso 724 120 gyventojų, atvyko iš kitur 142 390 kooperacijos narių, o išbraukta ir išvyko kitur 269 283 nariai-pajininkai.

Dideli įvykiai respublikos kooperatinių gyvenime buvo VI ir VII respublikos vartotojų kooperacijos įgaliotinių suvažiavimai (1962 m. birželio 26—27 ir 1966 m. birželio 24—25 dienomis). Juose buvo apibendrinti 1958—1961 ir 1962—1965 metų veiklos rezultatai, išnagrinėti darbo trū-

kumai, nubrėžti tolimesni uždaviniai, nurodytos priemonės darbui gerinti. Prieš suvažiavimus visuose rajonuose vyko kooperatinių ataskaitinių rinkiminių susirinkimai. Jų duomenys rodė, kad sistemingai gerėja kooperatinių organizacijų valdymo ir kontrolės organų sudėtis pagal narių išsilavinimą, darbo stažą kooperatinėje sistemoje, partiškumą.

Bet valdymo ir kontrolės organuose dar mažai yra kolūkiečių ir darbininkų atstovų. Pavyzdžiui, 1962 metais kolūkiečiai kooperatyvų ir rajkoopsajungų valdybose sudarė 11,9%, revizijos komisijose — 5,6%, o 1966 metais valdybose — 5,3%, o revizijos komisijose jų visai nebuvo. Respublikos vartotojų kooperacijos įgaliotinių VII suvažiavime du trečdalius delegatų sudarė vartotojų kooperacijos darbuotojai.

Septynmečio metais padidėjo kooperatinių kadru skaičius, pagerėjo jų kokybė. Vidutinis sąrašinis darbuotojų skaičius išaugo 70%, tame tarpe visuomeniniame maitinime 2,2 karto (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Vidutinis respublikos vartotojų kooperacijos darbuotojų skaičius 1958—1965 metais

	1958 m.	1961 m.	1965 m.	1965 m. palyginus su 1958 m., %
1. Prekyboje	8289	11 522	14 489	174,7
2. Visuomeniniame maitinime	3075	4564	6836	222,3
3. Paruošose	928	910	1336	143,9
4. Gamyboje	3029	3903	4146	136,9
tame tarpe kepyklose	1735	2464	2841	163,7
5. Transporte	1985	2473	3276	165,0
6. Statyboje	1204	1527	1547	128,5
7. Valdymo aparate	735	905	1009	137,2
8. Kitose šakose	629	1229	1180	187,5
Iš viso	19 874	27 033	33 819	170,2

Darbuotojų su specialiuoju išsilavinimu skaičius išaugo 3 kartus, tame tarpe su specialiuoju viduriniu — 3,2 karto ir specialiuoju aukštuoju — 1,5 karto. Kooperatiniuose technikuose per septynmetį paruošta 2527 jaunieji specialistai, masinių profesijų kadru įmonėse-mokyklose — 3307 specialistai. Praktinių mokyklų skaičius padidėjo nuo 11-kos 1958 metais iki 34-ių 1965 metais. Darbuotojų, studijuojančių neakivaizdinėse aukštosiose mokyklose, skaičius padidėjo 14,6 karto, 1965 metais jose mokėsi 703 asmenys. 1964 m. Vilniuje buvo įsteigtas Maskvos kooperatinio instituto mokymo-konsultacinis punktas, kuriame 1965 m. mokėsi 416 sistemos darbuotojų.

Kadru sudėties gerėjimas, jų kvalifikacijos kilimas buvo svarbi prielaida geriems respublikos vartotojų kooperacijos rodikliams pasiekti. Septynmečio metais respublikos kooperatiniškai devynis kartus iškovojo TRSR Ministrų Tarybos ir Profsajungų Centro Tarybos pereinamąją Raudonąją vėliavą, gavo pinigines premijas, be to, už gerus darbo rodiklius du kartus buvo apdovanoti Centro sąjungos garbės raštai. Didelis kooperatinių būrys (34 žmonės) apdovanotas Tarybų Sąjungos ordiniais, kai kuriems darbuotojams (10-čiai žmonių) suteiktas nusipelnusio prekybos darbuotojo garbės vardas ir įteikti Centro sąjungos garbės raštai (200-ams žmonių).

Materialinės-techninės bazės stiprinimas

Didėjanti respublikos vartotojų kooperacijos organizacijų ūkinės veiklos apimtis reikalavo plėsti ir stiprinti materialinę-techninę bazę. Šioje srityje septynmečio metais padaryta nemaža. Žymiai buvo išplėstas mažmeninės prekybos ir visuomeninio maitinimo įmonių tinklas, pastatyta daug sandėlių bei kepyklų ir padidintas jų pajėgumas, taip pat išplėstas auto-transporto parkas (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

**Lietkoopsąjungos sistemos pagrindiniai materialinės-techninės bazės rodikliai
1958—1965 metais**

	1958 m.	1959 m.	1960 m.	1961 m.	1962 m.	1963 m.	1964 m.	1965 m.	1965 metais, palyginus su 1958 m.
1. Mažmeninės prekybos įmonių iš viso	3398	3541	3787	4018	4167	4204	4276	4300	126,5
iš jų:									
parduotuvių	3067	3182	3434	3623	3770	3816	3876	3885	126,7
jose darbo vietų ..	4550	4867	5422	5863	6155	6399	6702	7812	171,7
smulkių mažmeninių prekybos įmonių ..	331	359	353	395	397	388	400	415	125,4
įmonių su mėnesio apyvarta iki 3 tūkst. rb.	1214	1032	930	936	888	894	819	759	62,5
2. Iš bendro parduo-tuvių skaičiaus:									
parduo-tuvių kaimo vietovėse	1985	2098	2262	2337	2513	2556	2639	2661	134,1
specializuotų parduotuvių	950	1146	1263	1363	1520	1539	1584	1636	172,2
jose darbo vietų ..	1992	2481	2900	3177	3564	3741	3950	4431	222,4
3. Visuomeninio maitinimo įmonių iš viso ..	597	591	613	668	780	830	917	1061	177,7
iš jų:									
valgyklų ir restoranų kulinarijos parduotuvių	244	284	320	384	500	540	622	770	303,3
įmonių kaimo vietovėse	—	15	17	26	27	30	40	43	—
.....	244	239	234	257	348	367	475	581	238,1
4. Aptarnaujamų vietų skaičius visuomeninio maitinimo įmonėse (tūkst.):									
pagal projektą	19,2	19,6	21,8	24,5	29,2	33,4	37,5	44,0	229,2
faktiškai	28,9	33,0	36,8	43,4	...
5. Prekybinių sandėlių iš viso	925	886	898	954	951	730	628	588	63,5
iš jų:									
bendraprekiinių, tūkst. m ²	82,6	88,8	93,3	94,9	97,8	115,8	105,0	109,6	132,7
žibalo, t	5,0	5,1	5,3	5,6	5,7	4,8	4,5	4,5	90,0
druskos, t	23,3	21,8	21,2	21,3	21,0	17,2	17,1	16,9	72,5
6. Kepyklų skaičius	179	172	151	145	136	114	99	81	45,2
jų pajėgumas, tonomis per parą:									
pagal projektą	631	745	719	898	1039	1083	1119	991	157,1
faktiškai	422	386	373	457	547	552	644	618	146,4
7. Sunkvežimių skaičius jų tonažas, (t)	1038	1104	1169	1271	1367	1461	1499	1546	148,9
.....	2787	2966	3170	3400	3652	3894	3988	4089	146,7

Kooperatinių organizacijų materialinės-techninės bazės pagrindą sudaro mažmeninės prekybos įmonių tinklas. Vienas pagrindinių uždavinių buvo šio tinklo plėtimas, ypač kaimo vietovėse. To reikalavo sparčiai didėjanti mažmeninė prekių apyvarta, prekybos kultūros kėlimo uždaviniai, ypač turint galvoje tai, kad jau ir anksčiau buvo pastebimas prekių apyvartos ir prekybos tinklo augimo tempų neatitikimas.

Kooperatinės organizacijos aplamai įvykdė septynmečio užduotis. Pagal septynmečio planą parduotuvių skaičius turėjo padidėti 674, o darbo vietų skaičius jose — 2415. Faktiškai parduotuvių padaugėjo 818-ka, o darbo vietų — 3262¹. Sparčiam prekybos tinklo vystymui didelę reikšmę turėjo mūsų jau minėtas TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos 1960 m. lapkričio 25 d. nutarimas „Dėl priemonių prekybai toliau gerinti“. Vykdydama jį, Lietkoopsąjungos valdyba numatė plačią prekybos materialinės-techninės bazės vystymo programą ir ją įgyvendino.

Septynmečio metais pasikeitė šaltiniai prekybos tinklui plėsti. Anksčiau prekybinės patalpos buvo įrengiamos nuomojamosiose patalpose, o šiuo laikotarpiu — jau nuosavuose kooperatiniuose pastatuose. Mažmeninės prekybos materialinei-techninei bazei plėsti ir stiprinti septynmečio metais išleista 22,4 mln. rb, arba vidutiniškai kasmet išleidžiama po 3,2 mln. rb. Per tą laiką pastatyta ir atiduota naudoti 877 parduotuvės su 2949 darbo vietomis, t. y. daugiau, negu bendras parduotuvių skaičiaus padidėjimas (žr. 3 lentelę).

4 lentelė

Respublikos vartotojų kooperacijos kapitaliniai investavimai ir atiduoti eksploatuoti objektai

	Matavimo vienetas	1959 m.	1960 m.	1961 m.	1962 m.	1963 m.	1964 m.	1965 m.	Iš viso 1959—1965 m.
1. Kapitaliniai investavimai	mln. rb	6,4	6,6	8,4	7,6	6,8	7,3	7,7	50,8
iš jų:									
pagal darbų rūšis:									
statybos-montavimo darbams	„	4,2	4,5	5,8	5,2	4,6	4,6	5,3	34,2
įrengimams įsigyti pagal veiklos sritis:	„	1,5	1,6	2,0	1,8	1,8	2,2	2,0	13,3
mažmeninės prekybos įmonėms	„	1,0	2,7	4,4	4,0	3,5	3,4	3,3	22,4
prekybos sandėliams visuomeninio maitinimo įmonėms ..	„	0,4	0,5	0,7	0,8	0,5	0,3	1,1	4,3
kepykloms ir kt. gamybinėms įmonėms	„	0,8	1,0	1,0	1,1	0,6	1,0	0,8	6,3
paruošų įmonėms ..	„	1,2	1,2	1,2	1,1	1,4	1,4	0,7	8,2
gyvenamajam plotui	„	0,1	0,3	1,1	0,1	0,2	0,6	0,9	3,3
2. Atiduota eksploatuoti objektų:									
a) parduotuvių	„	54	82	160	164	121	154	142	877
jose darbo vietų	„	117	193	340	542	465	551	741	2949
b) visuomeninio maitinimo įmonių	„	11	15	16	22	14	27	43	148
jose vietų	„	824	988	1079	2177	1828	1666	1544	10 106

¹ 1965 m. pabaigoje darbo vietų skaičiaus rodiklis nėra palyginamas su 1958 m. duomenimis, nes 1965 metais buvo sumažinti apskaitinių darbo vietų ploto normatyvai, todėl pagal statistinę apyskaitą vien 1965 metais darbo vietų padaugėjo 1110. Lietkoopsąjungos valdybos Plano-ekonominio skyriaus duomenimis, faktiškai darbo vietų parduotuvėse padaugėjo tik 2221, ir planinė septynmečio užduotis nebuvo įvykdyta.

4 lentelės tęsinys

	Matavimo vienetas	1959 m.	1960 m.	1961 m.	1962 m.	1963 m.	1964 m.	1965 m.	1 ^š viso 1959—1965 m.
c) kepyklų	„	11	9	4	9	8	9	1	51
jų pajėgumas ..	t/parą	71	70	33	159	140	280	50	803
d) prekybinių sandėlių ..	skaičius	42	37	9	4	3	3	4	102
jų plotas	tūkst. m ²	8,3	6,9	1,6	3,5	2,2	0,3	2,4	25,2
jų talpa	tūkst. t	0,9	1,1	0,3	0,9	—	0,1	—	3,3
e) paruošų įmonių ..	skaičius	12	21	26	8	34	7	14	122
f) šaldytuvų	„	97	8	9	7	17	12	14	164
jų talpa	t	389	62	182	210	366	298	237	1794
g) gyvenamųjų namų ..	skaičius	12	7	25	8	18	25	8	103
jų naudingasis plotas	tūkst. m ²	2,9	1,0	3,7	3,6	3,4	2,4	0,9	18,1
3. Įsigyta automašinių ..	skaičius	114	138	89	144	116	89	121	811

Naujos parduotuvės žymiai stambesnės; darbo vietų jose — vidutiniškai du kartus daugiau, negu kitose parduotuvėse (atitinkamai 3,4 ir 1,6 darbo vietų). Pavyzdžiui, septynmečio metais pastatytos trijų aukštų 36 darbo vietų universalinės parduotuvės Tauragėje, Klaipėdoje, Kėdainiuose (1963 m.), Anykščiuose (1964 m.), daug dviaukščių universalinių parduotuvių su 16-ka ir 8-mis darbo vietomis.

Vienas svarbiausių uždavinių, vystant kooperatinės prekybos tinklą, buvo naujų parduotuvių atidarymas kaimo vietovėse. Septynmečio metais parduotuvių skaičius kaimo vietovėse padidėjo 676, arba 34,1%, tai yra keturiais penktadaliais daugiau, skaičiuojant nuo bendro sistemos parduotuvių skaičiaus padidėjimo.

Universiteto Prekybos ekonomikos ir organizavimo mokslinių tyrimų laboratorijos duomenimis, 1964 metais vienos sąlyginės parduotuvės aptarnaujamos teritorijos spindulys vidutiniškai siekė 3,5 km¹. Vadinasi, kaimo gyventojai, norėdami įsigyti kasdieninės paklausos prekių artimiausioje parduotuvėje, turėdavo vykti vidutiniškai 1,5—2 km.

Tai nėra didelis atstumas. Pažymėtina, kad vienkieminė gyvenviečių sistema, lėta sustambintų kolektyvinių ūkių gyvenviečių statyba pastaraisiais metais ėmė kliudyti plėsti prekybos tinklą kaime: 1965 metais kaimo vietovėse buvo atidarytos tik 22 naujos parduotuvės (žr. 3 lentelę, p. 49).

Nežiūrint sparčių prekybos tinklo plėtimo tempų, jie ir toliau atsiliko nuo mažmeninės prekių apyvartos didėjimo tempų; mažmeninio tinklo apyvarta per septynmetį išaugo 2 kartus, o darbo vietų skaičius parduotuvėse — tik 48,8%².

Minėtos laboratorijos duomenimis, 1964 metais 41,7% parduotuvių prekybinės salės ploto buvo nuomojama: trečdalis šio ploto — iš privačių asmenų, be to, trečdalis parduotuvių buvo prieškariniuose pastatuose. Pusė visų parduotuvių buvo įrengtos mediniuose pastatuose, maždaug trečdalis parduotuvių patalpų prekybai netiko³. Visa tai rodo, kad mažmeninės prekybos tinklas dar nebuvo pilnai sutvarkytas.

Didėjant mažmeninei prekių apyvartai, susidarė palankios sąlygos prekybos tinklui specializuoti. Specializuotų parduotuvių šiuo laikotarpiu padaugėjo 72,2%, o darbo vietų jose — 2,2 karto. Sparčiai specializuoti

¹ Ūkiskaitinės mokslo-tiriamąjo darbo sutarties ataskaita tema „Lietuvos TSR varotojų kooperacijos mažmeninės prekybos tinklo būklė ir jo tolesnio vystymo moksliniai pagrindai“, Vilnius, 1965 m., p. 21 (rankraštis).

² Apskaičiuota, atsižvelgiant į bendrą padidėjimą — 2221 darbo vietą.

³ Ūkiskaitinės mokslo-tiriamąjo darbo sutarties ataskaita, 1966 m., p. 139—145.

parduotuves (42,1% visų parduotuvių) vertė ir mažos prekybinės patalpos. Vidutinis vienos parduotuvės prekybos salės plotas 1964 metais sudarė tik 43,8 m², todėl ir teko steigti daug siauros specializacijos parduotuvių.

Didėjant prekių apyvartai apskritai, mažėjo parduotuvių su mėnesine apyvarta iki 3 tūkst. rublių: 1958 metais tokių prekybos įmonių buvo 35,7%, o 1965 metais jau tik 17,7% bendro jų skaičiaus.

Nagrinėjamoju laikotarpiu ypač sustiprėjo visuomeninio maitinimo materialinė-techninė bazė. Visuomeninio maitinimo įmonių skaičius padidėjo 77,7%, vietų skaičius jose — 2,3 karto. Septynmečio planinės užduotys (įmonių skaičius turėjo padidėti 42%, aptarnaujamų vietų skaičius — 57%) buvo beveik dvigubai viršytos. Tiesa, tokiam sparčiam visuomeninio maitinimo įmonių daugėjimui turėjo įtakos ta aplinkybė, kad 1961 metais vartotojų kooperacijai buvo perduotas Lietuvos Geležinkelių apygardos Darbininkų aprūpinimo skyrių visuomeninio maitinimo tinklas.

Savos gamybos produkciją išleidžiančių įmonių — valgyklų ir restoranų skaičius padidėjo 3 kartus, o įmonių skaičius kaimo vietovėse — 2,4 karto. Atsirado naujas pagalbinis visuomeninio maitinimo įmonių tipas — kulinarijos ir pusfabrikačių parduotuvės, kurių septynmečio pabaigoje buvo jau visuose rajonuose.

Septynmečio metais buvo pastatytos 148 stambios visuomeninio maitinimo įmonės su 10106 aptarnaujamomis vietomis. Taigi, beveik ketvirtadalis aptarnaujamų darbo vietų septynmečio pabaigoje buvo naujose įmonėse. Pavyzdžiui, pastatytos stambios (320 vietų) visuomeninio maitinimo įmonės Trakuose, Zarasuose, Kretingoje, Mažeikiuose (1963 m.) ir kitose vietovėse.

Daug kur visuomeninio maitinimo įmonės įsikūrė po vienu stogu su universalinėmis parduotuvėmis (pavyzdžiui, Alytuje, N. Akmenėje, Raguvoje, Mosėdyje, Lukšiuose ir kt.) bei gastronomais.

Prekybinių sandėlių kalbamoju laikotarpiu sumažėjo trečdaliu. Tiesa, bendraprekiinių sandėlių plotas padidėjo 32,7%, bet tai negalėjo sumažinti jų trūkumo. Septynmečio užduotys šioje srityje liko neįvykdytos: vietoj numatytų pastatyti 37 tūkst. kvadratinį metrų sandėlių ploto faktiškai pastatyta tik 24,9 tūkst. kvadratinį metrų; vietoj planuoto šaldytuvų talpos padidinimo 2460 tonų faktiškai pastatyta tik 1738 tonų talpos šaldymo įrenginių.

Vadinasi, septynmečio metais sandėlių problema liko neišspręsta. Daug stambių sandėlių buvo dar statomi, kiti — tik projektuojami.

Ir toliau mažėjo kepyklų skaičius: nuo 179 kepyklų 1958 metais iki 81-os — 1965 metais. Bet užtat daugiau kaip per pusę (57,1%) padidėjo jų pajėgumas. Senosios, mažo pajėgumo kepyklėlės buvo uždaromos, duonos kepimo pramonė koncentruojama rajonų centruose ir didesniuose rajoninės reikšmės miestuose. Septynmečio metais pastatyta 51 didelio pajėgumo (803 tonų per parą) kepykla.

Beveik per pusę padidėjo sunkvežimių skaičius ir jų keliamasis pajėgumas. Bet turimos transporto priemonės, atsižvelgiant į daugelio jų techninį nusidėvėjimą, nebegalėjo patenkinti sistemos poreikių; vien mažmeninio tinklo prekių apyvarta per septynmetį padidėjo dvigubai, o sunkvežimių keliamasis pajėgumas — tik 46,7%. Transporto priemonių problema septynmečio pabaigoje tebebuvo aštri.

Pastebimai pagerėjo paruošų materialinė-techninė bazė. Bulvių-daržovių saugyklų ir sandėlių talpa padidėjo 29,4% ir 1965 metais siekė 11825 t, šios rūšies sandėlių prekybos tinkle padaugėjo 2,3 karto. Daugiau kaip dvigubai padaugėjo grybų voryklų, buvo padidinti vaisių-daržovių perdirbimo fabriku pajėgumai. Septynmečio metais pastatytos ir atiduos tos naudoti 122 įvairios paruošų įmonės.

Kaip jau buvo nurodyta, sistemos materialinė-techninė bazė išsiplėtė ir sustiprėjo iš naujų statybų. Sistemos kapitaliniai investavimai per septynmetį sudarė 50,8 mln. rb. Iš šios sumos 22,4 mln. rublių, arba 44,1%, teko mažmeninei prekybai, 6,3 mln. rb — visuomeniniam maitinimui, 8,2 mln. rb — gamybinėms įmonėms (įskaitant kepyklas). Iš bendros kapitalinių investavimų sumos 34,2 mln. rb, arba daugiau kaip du trečdaliai, išleista statybos-montavimo darbams, likusi suma — įrengimams įsigyti ir projektavimo-paieškų darbams.

Pagrindinę statybos ir montavimo darbų dalį atliko Lietkoopsąjungos 1954 metais organizuota Statybos valdyba ir jos statybos ruožai.

Kaimo parduotuvių statyba paspartėjo, įsisavinus industrinį statybos metodą: imta statyti iš surenkamų gelžbetoninių blokų. Per septynmetį tokiu metodu buvo pastatyta daugiau kaip 500 parduotuvių. Šią statybą įsivavino Šiaulių statybos ruožas (1961 metais perorganizuotas į Statybos valdybą). Centro sąjunga rekomendavo kitoms sąjunginių respublikų kooperatinėms organizacijoms pasekti šio statybos ruožo pavyzdžiu.

Projektavimo darbui pagerinti respublikoje prie Lietkoopsąjungos valdybos buvo organizuotas Centro sąjungos Projektavimo instituto filialas.

Mažmeninė prekių apyvarta

Straipsnio pradžioje buvo nurodyta kad spartus šalies gamybinių jėgų vystymas, pramonės, žemės ūkio gamybos didėjimas bei gyventojų perkamojo pajėgumo augimas sudarė pagrindines prielaidas prekių apyvartai vystytis. Mūsų respublikoje šios sąlygos buvo dar palankesnės. Tai matyti iš respublikos vartotojų kooperacijos prekių apyvartos augimo tempų.

Mažmeninė prekių apyvarta septynmečio metais visoje šalyje padidėjo vidutiniškai 58,8%, o Lietuvoje — 87% (palyginamomis kainomis), vidutiniai metiniai apyvartos padidėjimo tempai siekė atitinkamai 6,85 ir 9,35 procento.

Vartotojų kooperacijos mažmeninės prekių apyvartos, įskaitant žemės ūkio produktų apyvartą rinkos kainomis, tempai buvo spartesni: visoje šalyje jie kasmet sudarė vidutiniškai 7,5, o Lietuvoje — 9,6% (palyginamomis kainomis)¹.

Iš pateiktų duomenų matyti, kad respublikos vartotojų kooperacijos mažmeninės prekių apyvartos augimo tempai buvo spartesni už visas sąjunginius, o taip pat ir už bendrus respublikos prekių apyvartos (tame tarpe ir valstybinės prekybos) augimo tempus.

5 lentelė

Respublikos vartotojų kooperacijos prekių apyvarta 1958—1965 metais
(tūkst. rb, einamųjų metų kainomis)

Metai	Mažmeninės prekybos tinklo apyvarta	Visuomeninio maitinimo apyvarta	Viso	Parduota žemės ūkio produktų rinkos kainomis	Iš viso
1958	267 654	40 112	307 766	7982	315 748
1959	316 965	37 284	354 249	4401	358 650
1960	368 265	37 551	405 816	2091	407 907
1961	384 613	42 743	427 356	2514	429 870
1962	411 184	44 726	455 910	3772	459 682
1963	434 807	46 019	480 826	4723	485 549
1964	470 073	50 670	520 743	6380	527 123
1965	538 128	53 810	591 938	7867	599 805
1965 m. %, palyginus su 1958 m.	201,1	134,1	192,3	98,6	190,0

¹ Visasąjunginiai apyvartos rodikliai apskaičiuoti pagal «Народное хозяйство СССР в 1965 г.», Статистический ежегодник, Москва, 1966, стр. 628—629. Respublikos vartotojų kooperacijos palyginamosios apyvartos augimo tempai apskaičiuoti Prekybos ekonomikos ir organizavimo mokslinių tyrimų laboratorijoje.

Septynmečio plane numatytą prekių apyvartos užduotį respublikos vartotojų kooperacija įvykdė jau 1964 metais.

Pasiekti tokių gerų rezultatų kooperatinės organizacijos galėjo ne vien todėl, kad kilo gyventojų perkamasis pajėgumas, padaugėjo plataus vartojimo prekių, bet ir todėl, kad pagerėjo prekybos organizavimas. Jau buvo nurodyta, jog septynmečio metais buvo daug pasiekta, plečiant prekybos tinklą, gerinant jo struktūrą. Buvo geriau organizuotas gyventojų paklausos prekėms tyrinėjimas. Tam turėjo reikšmės atskiro Prekybos konjunktūros skyriaus įsteigimas Lietkoopsąjungos valdybos aparate ir jo tarnybų organizavimas rajonuose.

Didelę reikšmę turėjo pažangių prekybos formų ir prekiavimo metodų įdiegimas. Septynmečio pradžioje pažangūs prekiavimo metodai (savitarina, atviras prekių išdėstymas, pardavimas pagal pavyzdžius ir kt.) buvo taikomi tik 35 parduotuvėse, o septynmečio pabaigoje jau — 1516 parduotuvių.

Organizavus rajkoopsąjungų didmenines bazines, pagerėjo respublikos kooperatinių organizacijų ryšiai su pramone ir tiekėjais. Buvo racionalizuoti kai kurių prekių judėjimo keliai, daugeliu atvejų buvo atsisakyta Prekybos ministerijos sistemos didmeninės prekybos grandies paslaugų, pagerėjo manevravimas prekių ištekliais.

Sparčiau didėjo mažmeninio tinklo ir visuomeninio maitinimo prekių apyvarta kaimo vietovėse. Septynmečio metais ji čia išaugo 103,8%, miestuose ir miestų tipo gyvenvietėse — 80%; prekių apyvartos kaimo vietovėse dalis bendroje mažmeninio tinklo ir visuomeninio maitinimo apyvartoje padidėjo nuo 32 iki 34%.

Dar spartesniais tempais buvo parduodama prekių, skaičiuojant vidutiniškai vienam gyventojui. 1958 m. vidutiniškai vienam gyventojui teko 135 rb prekių apyvartos (kartu su visuomeniniu maitinimu, be žemės ūkio produktų apyvartos rinkos kainomis ir atskaičius smulkiadidmeninę apyvartą), tame tarpe vidutiniškai vienam kaimo gyventojui — 58 rb ir miesto gyventojui — 499 rb; 1965 metais atitinkamai 260, 121,5 ir 758 rb, o procentais, palyginus su 1958 metais, atitinkamai 192,6, 209,5 ir 151,9%.

Reikia pastebėti, kad šie skaičiai toli gražu neparodo kaimo gyventojų pirkimo tempų augimo. Didžiąją dalį periodinės ir retos paklausos prekių jie įsigijo miestuose ir miesto tipo gyvenvietėse, ir šie pirkimai atsispindėjo miesto apyvartoje.

Septynmečio metais pasikeitė ir apyvartos struktūra. Mažmeninės prekybos tinklo ir visuomeninio maitinimo apyvartoje maisto prekių pardavimas, palyginus su pramoninėmis, didėjo sparčiau: maisto prekių pardavimas padidėjo 126,2%, nemaisto — 61,7%, o palyginamomis 1958 m. kainomis atitinkamai — 119,4 ir 70,8%. Maisto prekių dalis bendroje apyvartoje 1958 m. sudarė 47,5%, o 1965 m. — 55,8% (o palyginamomis kainomis — 53,6%).

Spartesni maisto prekių apyvartos augimą apsprendė įvairūs veiksniai: gyventojų skaičiaus didėjimas miestuose, vis didėjantis denatūralizacijos procesas gyventojų vartojime, tame tarpe ir kaimo, ypač ryšium su perėjimu į piniginį darbo apmokėjimą kolūkiuose. Be to, į prekybos tinklą buvo pristatoma vis daugiau maisto prekių.

Daugiau buvo parduodama gyvulininkystės produktų: mėsos pardavimas išaugo 3,7, dešros gaminių — 4,3, pieno ir pieno produktų — 5,7 karto, sūrio — 7 kartus, kiaušinių — 3,7 karto. Padidėjo ir kitų maisto prekių apyvarta: cukraus kalbamuojų laikotarpiu parduota 2,7, kruopų — 2,7 karto, daržovių — 3 kartus, vaisių ir uogų 4,1 karto daugiau.

Nemaisto prekių apyvarta per septynmetį išaugo 70,8%, tame tarpe siūtinių prekių — 2,7 karto, kailių prekių — 7,1 karto, trikotažo ir kojinių — 2,7 karto. Ypač išaugo ilgo naudojimo kultūrinės-buitinės paskirties prekių apyvarta: baldų — 4,9 karto, elektros prekių — 6,7 karto, sporto prekių — 2,7 karto, radijo prekių — 5,3, žaislų ir kitų kultūrinių prekių — 3,7 karto.

Pažymėtina, kad ypač sparčiais tempais didėjo kultūrinės-buitinės paskirties prekių pardavimas (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

**Parduota kai kurių kultūrinės-buitinės paskirties prekių
per kooperatinės prekybos tinklą 1959—1965 metais
(vienetais)**

Prekės	1959 m.	1960 m.	1961 m.	1962 m.	1963 m.	1964 m.	1965 m.	Iš viso 1959— 1965 m.
Televizoriai	2700	2500	6553	7142	9724	17 390	17 500	63 509
Buitiniai šaldytuvai	510	531	1115	1625	1653	1982	5935	13 351
Skalbimo mašinos	450	1414	3800	6310	11 886	17 248	22 000	63 108
Dulkių siurbliai	200	1016	1500	1371	1155	1791	2000	9033

Pateikti skaičiai rodo, kad sparčiai kyla miesto ir kaimo gyventojų gerovė.

Per septynmetį, pradedant 1960 metais, kooperatinės organizacijos ėmė pardavinėti gyventojams kai kurias prekes į kreditą. Per tuos metus į kreditą parduota įvairių prekių už 41 mln. rublių. Pavyzdžiui, radijo aparatų ir radiolų parduota 31,9 tūkstančio, televizorių 19,1 tūkstančio, dviračių ir mopedų 8,9 tūkstančio, motociklų ir motorolerių — 5,1 tūkstančio. Drabužių parduota už 14 mln. rb. Kreditan parduodamų prekių sąrašas kasmet didėjo.

Respublikos, tame tarpe ir vartotojų kooperacijos sistemos, prekių resursai žymiai buvo papildyti Lietkoopsąjungos tarprespublikinės ir užsienio prekybos kontoros gautomis prekėmis (žr. 7 lentelę).

7 lentelė

**Lietkoopsąjungos Tarprespublikinės ir užsienio prekybos kontoros prekių apyvarta
1958—1965 metais
(tūkst. rb)**

	1958 m.	1959 m.	1960 m.	1961 m.	1962 m.	1963 m.	1964 m.	1965 m.	1965 m., paly- ginus su 1958 m., %
Visa apyvarta	28 480	37 480	52 090	22 668	5505	9329	23 831	82 312	2,9 k.
tame tarpe:									
eksportas	5981	14 389	21 366	1785	1414	1656	2862	1316	22,0
importas	6138	11 501	17 291	12 242	1287	3102	4018	10 242	166,9
parduota kitoms respublikoms	12 467	7737	10 529	5810	1661	3246	13 136	66 092	5,3 k.
gauta iš kitų res- publikų	3894	3853	2904	2831	1063	1325	4095	4662	119,7

Iš užsienio buvo gauta daug trikotažo, siūtinių prekių, avalynės, muzikos instrumentų, baldų ir kitų didelę gyventojų paklausą turinčių prekių.

Nagrinėjamoju laikotarpiu, kaip ir anksčiau, kooperatinės organizacijos aprūpino kolūkius gamybinės ir ūkinės paskirties prekėmis, bet šiame aprūpinime įvyko kai kurių pakitimų.

Likvidavus mašinų-traktorių stotis (TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos 1958.IV.15 nutarimu), vartotojų kooperacijai neberekėjo aprūpinti kolūkių ir tarybinių ūkių automašinomis, mašinų atsarginėmis dalimis, juodaisiais ir spalvotaisiais metalais, naftos produktais ir anglimi. Tai vykdyti buvo pavesta remonto-technikos stotims.

Vyriausybė laikė tikslingu žemės ūkį aprūpinti centruotai. Todėl 1960 m. pabaigoje (respublikos Ministrų Tarybos 1960.XI.24 nutarimu) Vyriausiajai tiekimo ir realizavimo valdybai buvo pavesta aprūpinti žemės ūkį automašinomis, traktoriais, žemės ūkio mašinomis, trąšomis, chemikalais ir kitomis prekėmis, o kolūkius — juodaisiais ir spalvotaisiais metalais, kai kuriomis chemijos prekėmis. Vartotojų kooperacijos prekyba su kolūkiais mažėjo.

Pagaliau TSRS Ministrų Tarybos 1962 m. vasario 14 d. nutarimu (respublikos Ministrų Tarybos 1962 m. rugsėjo 27 d. nutarimas) buvo sudaryta vieninga organizacija (Lietuvoje — „Lietuvos žemės ūkio technika“) žemės ūkiui aprūpinti statybinėmis medžiagomis, santchnikos įrengimais, metalu, vamzdžiais, metalo prekėmis, miško medžiaga, standartiniais namais ir kt. Vartotojų kooperacijai beliko aprūpinti kolūkius smulkiu žemės ūkio inventoriumi ir kitomis ūkinėmis prekėmis. Todėl prekių kolūkiams buvo parduodama vis mažiau. 1965 m., patikslinus kolūkiams parduodamų prekių sąrašą ir padidinus centruotų pašarų fondus, apyvarta staiga išaugo (žr. 8 lentelę). Be to, nuo 1963 metų tarybiniais ūkiams buvo parduodami centruotieji pašarai ir kai kurios kitos ūkinės prekės, kurios į kooperatinių organizacijų mažmeninę apyvartą nebuvo įskaitomos.

8 lentelė

Kooperatinių organizacijų apyvarta, parduodant kolūkiams gamybinės-ūkinės paskirties prekes 1958—1965 metais (tūkst. rb)

Metai	Apyvarta	Dinamika, %	Parduota prekių, neįskaitomų į mažmeninę apyvartą
1958	27 332	100	—
1959	27 362	100,1	—
1960	24 412	89,3	—
1961	21 802	79,8	—
1962	15 871	58,1	—
1963	14 104	51,6	639
1964	15 627	57,2	1329
1965	20 508	75,0	762

Jau nuo 1953 metų Vartotojų kooperacija pradėjo priiminėti iš kolūkių ir kolūkiečių žemės ūkio produktų perteklių realizuoti komiso pagrindais. Bet nuo 1957 metų ši prekybos forma pradėjo siaurėti. Tam įtakos turėjo gyvulininkystės produktų rinkos fondų didėjimas, žemės ūkio produktų paruošų sistemos pakeitimas bei padidintų vieningų valstybinių supirkimų kainų įvedimas ir ypač labai netobula atsiskaitymų su kolūkiais ir kolūkiečiais sistema.

Pagyvėjimą į šią prekybos formą įnešė TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos 1961 m. vasario 25 d. nutarimas „Apie kolūkiečių ir kolūkių žemės ūkio produktų pertekliaus realizavimo pagerinimą“. Šiuo nutarimu buvo leista kooperatinėms organizacijoms supirkti iš kolūkiečių žemės ūkio produktų perteklių rinkoje susidariusiomis kainomis (anksčiau tai buvo draudžiama), o iš kolūkių priiminėti juos komiso pagrindais, išmokant avansu iki 75% sutartos produktų kainos. Priimtus ir supirktus produktus buvo leista pardavinėti miestuose iš pradžių valstybinėmis maž-

meninėmis, o vėliau rinkos kainomis. Šiam darbui vykdyti buvo organizuotos respublikinė ir rajoninės Žemės ūkio produktų realizavimo sekcijos. Sustiprėjus šių sekcijų ryšiams su respublikos kolūkiais, taip pat užmezgus ryšius su panašiomis organizacijomis kitose respublikose, žemės ūkio produktų apyvarta kasmet didėjo (žr. 9 lentelę).

9 lentelė

Respublikos vartotojų kooperacijos žemės ūkio produktų apyvarta rinkos kainomis
1958—1965 metais

Metai	Apyvartos suma, tūkst. rb	Apyvartos dinamika, procentais
1958	7982	100
1959	4401	55,1
1960	2091	26,2
1961	2644	33,1
1962	3772	47,3
1963	4723	59,2
1964	6380	79,9
1965	7867	98,6

Labai pasikeitė šios apyvartos struktūra. Jei iki 1959 metų apyvartoje vyravo gyvulininkystės produktai, tai vėliau jų pardavimas santykiškai mažėjo. Pavyzdžiui, mėsos, dešros gaminių, sviesto, gyvulinių riebalų 1965 metais buvo realizuota $\frac{1}{3}$ — $\frac{2}{3}$ mažiau, negu 1958 metais. Išaugo paukščių (9,7 karto), kiaušinių (11,2 karto), medaus (3,5 karto), bulvių bei daržovių (3,8 karto) ir kitų produktų realizacija. Apie 25% žemės ūkio produktų apyvartos sudarė iš kitų respublikų įvežami produktai.

Mažmeninės prekių apyvartos sudėtinė dalis yra **visuomeninis maitinimas**. Per septynmetį respublikos vartotojų kooperacijos visuomeninis maitinimas žymiai pagerėjo. Didelę reikšmę visuomeniniam maitinimui vystyti turėjo TSKP CK ir TSRS Ministrų Tarybos 1959 m. liepos 7 d. nutarimas „Dėl tolesnio viešojo maitinimo išvystymo ir gerinimo“, kurio pagrindu Lietkoopsąjungos Tarybos IV susirinkimas (1959.VIII.21) numatė konkrečių priemonių programą. Greta tokių priemonių, kaip spartus visuomeninio maitinimo įmonių tinklo plėtimas, savos gamybos (tame tarpe kulinarijos ir konditerijos gaminių) produkcijos didinimas, pažangių aptarnavimo formų diegimas ir pan., buvo sumažinti antkainiai II ir III kategorijos įmonėse, visuomeninis maitinimas tapo pigesnis, labiau priemas gyventojams.

Visuomeninio maitinimo apyvarta 1965 m. buvo 34,2% didesnė, negu 1958 metais, ir sudarė 9,1% visos mažmeninės apyvartos (be žemės ūkio produktų, parduotų rinkos kainomis). Septynmečio užduotys buvo žymiai viršytos. Per septynmetį, palyginus su 1958 metais, visuomeninio maitinimo dalis apyvartoje sumažėjo 4 punktais. Tą galima paaiškinti sparčiu mažmeninės prekybos apyvartos augimu. Be to, tam turėjo įtakos alkoholinių gėrimų realizavimo per visuomeninio maitinimo tinklą sumažinimas ir apskritai šio tinklo struktūros pagerinimas: sumažėjo įmonių, realizavusių vien pirktinę produkciją (žr. 3 lentelę, p. 49).

Svarbiausias visuomeninio maitinimo laimėjimas buvo tas, kad pagerėjo apyvartos sudėtis: savos gamybos produkcijos išleidimas išaugo 2,7 karto, o jos lyginamasis svoris bendroje apyvartoje padidėjo nuo 21,1 iki 41,2% (mažmeninėje visuomeninio maitinimo apyvartoje iki 39,1%). Tame tarpe pusfabrikačių ir konditerijos gaminių buvo realizuota 4,5 karto daugiau; visuose rajonų centruose ir didesniuose rajoninio pavaldumo miestuose buvo organizuotos specializuotos kulinarijos parduotuvės.

Visuomeninis maitinimas tapo labiau prieinamas kaimo gyventojams, pirmiausia tarybinių ūkių darbuotojams: visuomeninio maitinimo įmonių kaimo vietovėse padaugėjo 2,4 karto. 1958 metais visuomeninio maitinimo įmonės veikė tik 7 tarybiniuose ūkiuose (5,1% visų tarybinių ūkių), o 1965 metais jau — 197-uose ūkiuose (62,3%).

Pagerėjo ir bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių aprūpinimas: 1958 metais 12-je mokyklų buvo įrengtos valgyklos, 52-jose — bufetai, o 1965 metais — 170-yje mokyklų — valgyklos ir 124-se — bufetai, arba atitinkamai 14 ir 2,4 karto daugiau.

Visuomeninio maitinimo įmonėse tvirtai prigijo pažangios lankytojų aptarnavimo formos: 1965 metais 95% visų valgyklų veikė savitarnos pagrindais.

Nurodant didelius pasiekimus, vystant visuomeninį maitinimą, reikia pažymėti, kad dar nebuvo išnaudotos visos galimybės. Prekybos ekonomikos ir organizavimo mokslinių tyrimų laboratorijos apskaičiavimais, šiuo metu visuomeninio maitinimo įmonių paslaugomis naudojasi tik apie 5% visų vartotojų kooperacijos aptarnaujamų gyventojų; kaimyninėse Latvijos ir Estijos respublikos kooperatinėse visuomeninio maitinimo įmonėse savos gamybos produkcijos dalis bendroje ir mažmeninėje apyvartoje buvo žymiai didesnė (Latvijos — 55,2%, Estijoje — 46,8% bendros visuomeninio maitinimo apyvartos), negu pas mus.

Paruošos ir gamyba

Suminė žemės ūkio produktų paruošų apimtis septynmečio metais parodyta 10 lentelėje.

10 lentelė

Respublikos vartotojų kooperacijos paruošos 1958—1965 metais

	1958 m.	1961 m.	1965 m.	1965 m., palyginus su 1958 m., %
Bendra paruošų apyvarta, mln. rb	19,5	20,3	32,0	163,9
lame tarpe:				
valstybiniai supirkimai	13,6	17,1	24,0	176,4
žemės ūkio produktų pertekliaus supirkimai	5,9	3,2	8,0	136,2
Supirkta maisto ir nemaisto produkcijos:				
bulvių, tūkst. tonų	40,6	30,7	88,4	217,7
medaus, tonų	2,6	379,2	421,3	162 k.
kiaušinių, mln. vienetų	41	57	104,2	2,5 k.
žvėrelių kailiukų, tūkst. rb	977,3	1718,8	2527,9	2,6 k.
stambių odų, tūkst. vienetų	74,9	44	22,2	29,6
smulkių odų, tūkst. vienetų	567,3	418,4	286,3	50,5
kiaulių odų, tūkst. vienetų	20,8	17,1	3,8	22,2
juodojo metalo laužo, tūkst. tonų	27,3	6,3	2,4	8,7
spalvotojo metalo laužo, tūkst. tonų	874,6	199,4	125,4	14,3

Septynmečio metais pasikeitė daugelio produktų paruošų apimtis. Sumažėjo odų, šerių, ašutų, plaukų paruošos, nes gyventojai ir kolūkiai daugiausia gyvulių pristatinėjo Mėsos ir pieno pramonės ministerijos įmonėms. Mažiau buvo surinkta metalo laužo, nes kasmet mažėjo jo išteklių pas gyventojus. Buvo superkama daugiau bulvių, kultūrinių ir miško vaisių bei uogų, medaus, kiaušinių. Ypač padidėjo švelniaplaukių žvėrelių kailiukų žaliavos paruošos. Pagrindinė šių žaliavų tiekėja buvo Kretingoje esanti Lietkoopsąjungos žvėrelių ferma, kuri per septynmetį pristatė 138 tūkstančius kailiukų vietoj planuotų 83 tūkstančių. Fermos produkci-

jos vertė 1965 metais sudarė 6965 tūkst. rb ir maždaug 75% viršijo planinę septynmečio užduotį.

Gamybos įmonių skaičius sistemoje sumažėjo per pusę, jų tarpe kepyklų — 53%, kitų maisto įmonių — 50% ir nemaisto — 35% (žr. 11 lentelę).

11 lentelė

Respublikos vartotojų kooperacijos gamybinės įmonės 1958—1965 metais

Metai	Maisto prekių gamyba				Nemaisto prekių gamyba	
	įmonių skaičius		darbuotojų skaičius		įmonių skaičius	jose darbuotojų
	iš viso	iš jų kepyklų	iš viso	iš jų kepyklose		
1958	247	179	2167	1735	54	862
1959	240	172	2333	1829	111	618
1960	215	151	2513	2024	96	751
1961	194	145	3037	2464	108	849
1962	166	136	3252	2769	28	888
1963	139	114	3352	2877	31	839
1964	133	107	3142	2679	35	835
1965	110	84	3466	2851	35	899

Bet dirbančiųjų skaičius įmonėse, priešingai, padidėjo 44%, iš jų kepyklose — 64,3%, kitose maisto įmonėse — 88,7% ir nemaisto įmonėse — 4,3%. Tai rodo, kad gamybos įmonės stambėjo.

Gamybos bendroji produkcija išaugo 56,8%, pasikeitė produkcijos asortimentas. Septynmečio pabaigoje visai nustota gaminti dešrų gaminius, nes sistemos poreikius patenkino valstybinės pramonės įmonės. Konditerijos produkcijos gamybą vis labiau perėmė visuomeninio maitinimo įmonės.

Ypač padidėjo prekybinių įrengimų ir taros gamyba. Susikūrė nauja vaisių-daržovių perdirbimo pramonė (Kapsuke, Rokiškyje, Varėnoje), kurios įmonės 1965 m. išleido 5,5 mln. sąlyginių indelių įvairios produkcijos. Organizuota vaisių-uogų sulčių, midaus, lietuviško balzamo gamyba.

Gamybos apimtis ir kai kurių gaminių išleidimas parodyta 12 lentelėje.

Respublikos vartotojų kooperacijos sistemos

	Matavimo vienetas	1958 m.	1959 m.	1960 m.
1. Gamybos bendroji produkcija ..	mln. rb	22,25	22,8	23,8
iš jos duonos gaminiai	"	16,40	17,2	17,1
2. Gamybos prekinė produkcija ..	"	22,60	23,0	24,3
3. Pagaminta produkcijos:				
duonos ir jos gaminių	tūkst. t	113,3	111,2	103,2
konditerijos gaminių	tonos	177,0	88	280
vaisių-uogų vyno	tūkst. l	400,8	576	754
bealkoholinių gėrimų	"	5373,5	5998	5422
sulčių	tonos	461,8
midaus	tūkst. l	—	—	...
vaisių-daržovių konservų	tūkst.	—	—	...
	sąlyginių indelių	—	—	...
molinių indų	tūkst. l	386,0	430	...
	talpa	—	—	...
prekybinių įrengimų	tūkst. rb	353,6
taros	"	140,7
dešros gaminių	tonos	582	436	424

Pagrindinė respublikos kooperatinių organizacijų gamybos šaka ir toliau liko duonos kepimas: 1965 m. jos produkcija sudarė 77,6% visos gamybos bendrosios produkcijos, ir, palyginus su 1958 metais, padidėjo dar 4 punktais. 1965 metais iškepta 156,6 tūkst. tonų duonos, arba 38,2% daugiau, negu 1958 metais. Pagerėjo duonos gaminių asortimentas: bulkių ir riestainių gamyba padidėjo 2,4 karto, vis daugiau buvo gaminama padinės, tame tarpe nacionalinės duonos.

Būdinga tai, kad 1958—1960 m. laikotarpiu duonos gamyba kasmet mažėjo. Žymus duonos gamybos padidėjimas buvo pastebimas 1961—1963 metais: vėliau duonos gamyba vėl ėmė mažėti. To priežastis — kaimo gyventojų, pirmiausia kolūkiečių, paklausos duonai kitimas: perėjus kolūkiuose į piniginį darbo apmokėjimą, ši paklausa padidėjo.

Aplamai, kooperatinės organizacijos nepajėgė pilnai patenkinti gyventojų, ypač kaimo vietovėse, paklausos padinei duonai, pyrago gaminiams. Neretai šlubavo duonos produkcijos pristatymas į kaimo parduotuves: ji pristatoma palyginti retai ir dideliais kiekiais, netekusi skoninių savybių.

Kai kurie finansiniai rodikliai

Gerėjant atskirų ūkinės veiklos šakų darbui, gerėjo jų, o kartu ir visos sistemos ūkiniai-finansiniai rodikliai (žr. 13 lentelę).

Visos sistemos veiklos šakos septynmečio metais buvo rentabilios, nė vienas metais nebuvo nuostolingų ūkinių organizacijų. Sistema beveik kasmet (išskyrus 1960 ir 1963 m.) įvykdavo pelno planus. Žymiai išaugo sistemos nuosavos lėšos, pagerėjo kooperatinių organizacijų mokumas.

Tiesa, sistemoje vis dar pasitaikydavo kooperatinio turto grobstymų ir išaikvojimų, nors padaryti nuostoliai buvo geriau išieškomi.

Padidinus prekybos darbuotojų darbo užmokestį, sustiprinus prekybos ir kitų veiklos šakų materialinę-techninę bazę, pakilo cirkuliacijos kaštų lygis. Visuomeniniame maitinime gamybos ir cirkuliacijos kaštų lygiui didžiausią įtaką turėjo savos gamybos produkcijos lyginamojo svorio apyvartoje padidėjimas.

12 lentelė

gamybinė veikla 1958—1965 metais

1961 m.	1962 m.	1963 m.	1964 m.	1965 m.	1965 m. palyginus su 1958 m. %
30,98	34,5	33,4	30,4	34,89	156,8
22,33	27,2	26,5	22,6	27,07	165,1
31,58	35,8	33,1	29,8	34,99	154,8
135,1	165,5	172,2	165,3	156,6	138,2
195,0	67	96,8	117,1	121,0	68,4
1135,8	1057,0	1346,0	1573,2	2058,8	5,1 k.
7493,3	4915,6	5108,1	4992,6	5640,3	105,0
651,0	1015,0	1124,3	1224,4	406,4	88,0
23,8	36,3	45,6	90,9	100,1	—
1793,1	2083	1911,8	2975,7	5536,6	—
375,6	...	489,1	525,8	555,8	144,0
845,9	678,2	694,5	648,9	669,7	189,4
320,7	439,8	364,6	400,1	381,4	271,1
...	212	41,5	4,7	—	—

Kai kurie respublikos vartotojų kooperacijos finansiniai rodikliai

	1958 m.	1959 m.	1960 m.	1961 m.	1962 m.	1963 m.	1964 m.	1965 m.
1. Pelno plano vykdymas, tūkst. rb:								
planas	10 990	13 670	18 110	13 794	15 142	16 370	14 136	15 004
faktiškai	13 187	15 264	17 579	15 374	16 477	16 268	15 506	16 576
įvykdymo %	120,0	111,7	97,1	111,4	108,8	99,4	109,7	110,5
2. Atskirų veiklos šakų pelnas, tūkst. rb:								
prekybos	8657	11 257	12 507	10 516	10 506	8993	9384	9547
visuomeninio maitinimo	1538	1525	1306	988	1017	687	654	555
paruošų	1066	884	820	1345	1564	2530	2260	1046
duonos kepimo	560	741	766	1170	1827	1813	437	1762
kitų veiklos sričių..	1366	860	960	1355	1573	2245	2771	3306
3. Išėikvojimai ir grobstymai:								
skaičius	312	377	347	644	625	540	511	338
suma, tūkst. rb	191	226	212	401	331	314	336	255
išieškota, %	67	67	63	51	74	71	68	86
4. Cirkuliacijos kaštai, %:								
prekybos	5,93	5,83	5,71	5,88	5,92	6,10	6,05	6,16
visuomeninio maitinimo	9,40	10,06	10,85	11,73	12,16	13,23	13,66	15,43
paruošų	23,05	14,79	11,75	11,8	10,76	9,70	9,03	9,80

* * *

Trumpa respublikos vartotojų kooperacijos veiklos apžvalga rodo, kad ši prekybinė sistema septynmečio metais žengė didelį žingsnį pirmyn. Sustiprėjo jos, kaip visuomeninės ir ūkinės organizacijos, vaidmuo ir reikšmė respublikos gyvenime. Respublikos vartotojų kooperacija sėkmingai įvykdė jai iškeltus uždavinius pirmajame komunistinės visuomenės kūrimo etape.

Vilniaus valstybinis
V. Kapsuko vardo universitetas
Prekybos ekonomikos katedra

Redakcinei kolegijai įteikta
1967 m. gruodžio mėn.

ПОТРЕБИТЕЛЬСКАЯ КООПЕРАЦИЯ ЛИТОВСКОЙ ССР
В ГОДЫ СЕМИЛЕТКИ (1959—1965)

А. ВЕНЦКУС

Резюме

В статье рассматривается деятельность потребительской кооперации Литовской ССР в 1959—1965 гг., т. е. в первый период строительства коммунизма.

Автор дает краткую характеристику организационных изменений в системе потребительской кооперации республики, показывает достижения кооперативных организаций в различных областях хозяйственной деятельности.

Основу значительного улучшения всех хозяйственных показателей кооперативных организаций составлял резкий подъем экономики республики, в том числе достижения сельского хозяйства, увеличение доходов населения.

В годы семилетки кооперативные организации окрепли как в организационном, так и в хозяйственном отношении, повысилась их роль в экономике республики, они успешно справились с поставленными задачами.

Основные показатели развития потребительской кооперации представлены в статистических и аналитических таблицах:

Таблица № 1 — организационное построение системы потребительской кооперации республики (на конец соответствующего года). В подлежащем: 1. Районные союзы потребительских обществ. 2. Потребительские общества, всего, из них: районные, сельские, рабочие, рыбкоопы, ученические. 3. Членов-пайщиков в кооперативах (в тыс. чел.). 4. Процент кооперированных взрослого обслуживаемого населения. 5. Сельхозкоопсекции. 6. В секциях юридических членов: всего, из них — потребительских обществ, колхозов. 7. Хозрасчетные предприятия Литпотребсоюза (вкл. торговые и заготовительные базы). 8. Заготконторы. 9. Торговые базы: всего, из них: межрайонные, райпотребсоюзов. 10. Заготовительные базы.

Таблица № 2. Среднегодовое число работников потребкооперации республики в 1958—1965 гг. В подлежащем таблицы: 1) в торговле, 2) в общественном питании, 3) в заготовках, 4) в производстве, в том числе в пекарнях, 5) на транспорте, 6) на строительстве, 7) в управленческом аппарате, 8) в других отраслях.

Таблица № 3. Основные показатели материально-технической базы системы Литпотребсоюза в 1958—1965 гг. В подлежащем таблицы: 1. Розничные торговые предприятия, всего, из них: магазинов, в них рабочих мест, мелкорозничных торговых предприятий, предприятий с месячным товарооборотом до 3 тыс. руб. 2. Из общего количества магазинов: в сельской местности, специализированных, в них рабочих мест. 3. Предприятия общественного питания, всего, из них: рестораны и столовые, кулинарные магазины, предприятия в сельских местностях. 4. Количество посадочных мест в предприятиях общественного питания (тыс.): проектное, фактическое. 5. Товарные склады, всего, из них: общетоварные (тыс. кв. м), керосина (т) соли (т). 6. Количество пекарен, их мощность (т/сутки): проектная, фактическая. 7. Количество грузовиков, их тоннаж (т).

Таблица № 4. Капитальные вложения и сданные в эксплуатацию объекты в системе потребительской кооперации Литовской ССР в 1959—1965 гг. В подлежащем таблицы: 1. Капитальные вложения, (млн. руб.); а) из общей суммы капвложений по видам работ: строительного-монтажные работы, приобретения; б) из общей суммы капвложений израсходовано на строительство: розничных торговых предприятий, торговых складов, предприятий общественного питания, пекарен и других производственных предприятий, заготовительных объектов, жилплощади. 2. Сданы в эксплуатацию объекты: а) магазины (единиц), в них количество рабочих мест, б) предприятия общественного питания, в них посадочных мест, в) пекарни, их мощность (т/сутки), г) торговые склады, их площадь (тыс. м²), их емкость (тыс. т), д) заготовительные предприятия, е) холодильники, их емкость (т), ж) жилые дома, их полезная площадь (тыс. кв. м). 3. Приобретено автомашин.

Таблица № 5. Розничный товарооборот потребительской кооперации республики в 1958—1965 гг. (в тыс. руб. в ценах соответствующих лет). В сказуемом таблицы: товарооборот розничной сети, товарооборот предприятий общественного питания, итого, продажа сельхозпродуктов, всего.

Таблица № 6. Продажа некоторых товаров культурно-бытового назначения в 1959—1965 гг. (в единицах). В подлежащем таблицы: телевизоры, бытовые холодильники, стиральные машины, пылесосы.

Таблица № 7. Товарооборот конторы Межреспубликанской и внешней торговли Минпотребсоюза в 1958—1965 гг. (тыс. руб.). В подлежащем таблицы: весь товарооборот, в т. ч.: экспорт, импорт, продажа другим республикам, поступление из других республик.

Таблица № 8. Товарооборот кооперативных организаций по продаже колхозам товаров хозяйственно-производственного назначения в 1958—1965 гг. (тыс. руб.). В сказуемом таблицы: сумма товарооборота, динамика (в %), кроме того, товаров, не включенных в розничный товарооборот.

Таблица № 9. Товарооборот по продаже сельхозпродуктов по рыночным ценам в 1958—1965 гг. (в тыс. руб.). В сказуемом таблицы: сумма товарооборота, динамика товарооборота (в %).

Таблица № 10. Заготовки потребительской кооперации в 1958—1965 гг. В подлежащем таблицы: общий объем заготовительного оборота (млн. руб.), в т. ч. госзакупки, закупка излишков с/х продуктов, заготовлено: картофеля (тыс. т.), мёда (т), яиц (млн. ед.), пушнины (т. руб.), крупных кож (тыс. ед.), мелких кож (тыс. ед.), свиных кож (тыс. ед.), черного металлолома (тыс. т), цветного металлолома (тыс. т.).

Таблица № 11. Производственные предприятия потребительской кооперации республики в 1958—1963 гг. В сказуемом таблицы: Предприятия по производству продовольственных товаров: количество предприятий — всего, в т. ч. пекарен. Число работающих — всего, в т. ч. в пекарнях; предприятия по производству непродовольственных товаров: количество предприятий, в них работников.

Таблица № 12. Производственная деятельность потребкооперации республики в 1958—1965 гг. В подлежащем таблицы: 1. Валовая продукция (млн. руб.). В том числе хлеба (млн. руб.). 2. Товарная продукция (млн. руб.). 3. Выработано: хлебопродуктов (тыс. т), кондитерских изделий (т), вина плодоягодного (тыс. литров), безалкогольных напитков (тыс. литров), соков (т), мидаус (тыс. литров), плодово-овощных консервов (тыс. усл. банок), глиняной посуды (тыс. литров), торгового оборудования (тыс. руб.), тары (тыс. руб.), колбасных изделий (тонн).

Таблица № 13. Некоторые финансовые показатели потребкооперации республики в 1958—1965 гг. (в тыс. руб.). В подлежащем таблицы: 1. Выполнение плана прибылей: план, фактически, в % %. 2. Прибыль отдельных отраслей деятельности (тыс. руб.): торговли, общественного питания, заготовок, хлебопечения, других отраслей деятельности. 3. Растраты и хищения: количество, сумма (тыс. руб.), взыскано в %. 4. Издержки обращения в %: в торговле, в общественном питании, заготовках.